

Ὁ E. Zeller ἐδέχθη, ὅτι ἐν Ἡ.Εὐ. II,11,1227 b,15–16 διὰ τοῦ λόγος νοεῖται ἡ φρόνησις⁶². Τὴν γνώμην ταύτην δεχόμενος ὁ P. von der Mühl ὑπεστήριξεν, ὅτι ἐν τῷ Κεφαλαίῳ τούτῳ ἀρχικῶς ἐξητάζετο ἂν ἡ ἀρετὴ ἢ ἡ φρόνησις καθορίζῃ τὸν σκοπὸν τῆς πράξεως⁶³. Κατὰ τὴν γνώμην ταύτην ἐπομένως ὁ λόγος ἐν 1227 b,15–16 εἶναι ἡ ἐν 1227 b,40 ἄλλη δύναμις. Ὁ E. Kapp ὑπεστήριξεν, ὅτι ὡς λόγος νοεῖται ἡ διανοητικὴ λειτουργία ἣτις ἀγεί ἀπὸ τοῦ τέλους εἰς τὰ μέσα καὶ ἐπομένως τὸ ἐρώτημα, ἂν ἡ ἀρετὴ ποιῇ ἀναμάρτητον τὴν προαίρεσιν καὶ τὸ τέλος ὀρθὸν ἢ τὸν λόγον, ταυτίζεται μετὰ τοῦ ἐρωτήματος, ἂν ἡ ἀρετὴ ποιῇ τὸν σκοπὸν ἢ τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν⁶⁴.

Ἐν Ἡ.Εὐ. VIII,1 (VII,13),1246 b,19–24 εὐρίσκομεν τὴν παρατήρησιν ἄτοπον γὰρ εἶ τὴν μὲν ἐν τῷ λογιστικῷ ἀρετὴν μοχθηρία ποτὲ ἐγγενομένη ἐν τῷ ἀλόγῳ στρέψει καὶ ποιήσει ἀγνοεῖν,** ἢ δ' ἀρετὴ ἐν τῷ ἀλόγῳ** ἀγνοίας ἐνούσης οὐ στρέψει ταύτην, καὶ ποιήσει φρονίμως κρίνειν καὶ τὰ δέοντα, καὶ πάλιν ἡ φρόνησις ἢ ἐν τῷ λογιστικῷ τὴν ἐν τῷ ἀλόγῳ ἀκολασίαν σωφρόνως πράττειν ὅπερ δοκεῖ ἢ ἐγκράτεια. Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ἀρετὴ τοῦ λογιστικοῦ εἶναι τὸ φρονίμως κρίνειν καὶ ἡ φρόνησις εἶναι ἀρετὴ ἐν τῷ λογιστικῷ, μὴ δυναμένη ὁμῶς νὰ στρέψῃ τὴν ἐν τῷ ἀλόγῳ ἀκολασίαν καὶ νὰ ἀγάγῃ εἰς τὸ σωφρόνως πράττειν, ὡς δύναται ἢ ἐγκράτεια. Ἡ φρόνησις, λέγεται περαιτέρω, δὲν εἶναι ἐπιστήμη, ἀλλ' ἀρετὴ, εἶναι γένος ἄλλο γνώσεως⁶⁵. Ἀφοῦ ἐπομένως ἡ ἐγκράτεια διαφυλάσσει τὸ σωφρόνως πράττειν, ὅπερ προϋποθέτει τὸ φρονίμως κρίνειν, ἔπεται ὅτι ἡ ἐγκράτεια ἐν II,11,1227 b,15–16, ἣτις οὐ διαφθείρει τὸν λόγον, ἀφορᾷ εἰς τὸν λόγον τῆς φρονήσεως.

Ἄλλ' ὁ λόγος οὗτος τῆς φρονήσεως ἢ ἡ φρόνησις ἐν τῷ λογι-

αιρέσεως κρίνομεν ποιός τις, τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ τίς ἐνεκα πράττει ἀλλ' οὐ τί πράττει.

62. Die Philosophie der Griechen II₂ σ. 879 σημ. 7.

63. De Aristotelis Ethicorum Eudemiorum auctoritate σ. 10 ἐ.

64. Das Verhältnis der eudemischen zur nikomachischen Ethik, σ. 15.

65. VIII,1 (VII,13),1246 b,35–36.

στικῶ ἐν τοῖς Ἠθικοῖς Εὐδημείοις εἶναι τοῦ νοῦ περιε-
 χόμενον μὴ διαχωριζόμενον ἔτι ἀπ' αὐτοῦ, ὡς συμβαίνει ἐν τοῖς
 Ἠθικοῖς Νικομαχείοις. Τοῦτο προκύπτει ἐκ τῶν ἐν
 Ἠ.Εὐ. VII,6,1240 b, 33-34 ἤδη γὰρ τότε διαφωνεῖ
 ὁ νοῦς πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν, VIII,1(VII,13),1246 b,
 13-14 καὶ ὡς ἀκόλαστος ὁ ἀκρατῆς ἔχων
 νοῦν; VIII,2 (VII,14),1248 a,17-18 καὶ γὰρ νοῆσαι
 καὶ βουλεύσασθαι λεγομένων. Τὰ Ἠθικὰ Εὐδή-
 μεια εὐρίσκονται ἐπὶ τῆς αὐτῆς γραμμῆς μετὰ τῶν ἐν τῷ Περὶ
 Ψυχῆς ἀναπτύξεων, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν νοῦν πρακτικόν. Οὕτως
 εὐρίσκομεν ἐν Περὶ Ψυχῆς III,9,433 a,1-3 ἔτι καὶ ἐπι-
 τάττοντος τοῦ νοῦ καὶ λεγούσης τῆς δια-
 νοίας φεύγειν τι ἢ διώκειν οὐκ κινεῖται, ἀλλὰ
 κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν πράττει, οἷον ὁ ἀκρα-
 τῆς. Τὸ νοῆσαι καὶ βουλεύσασθαι τῶν Ἠθι-
 κῶν Εὐδημείων εἶναι τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ ἐν Περὶ
 Ψυχῆς III,7,431b,2-10, ὅπου ἡ λειτουργία τοῦ νοητικοῦ
 ἐν τῷ πράττειν, δηλουμένη διὰ τῶν ρημάτων λογίζεται καὶ
 βουλεύεται, καὶ ἐν III,9,432 b,26 τὸ λογιστικὸν
 καὶ ὁ καλούμενος νοῦς. Ὁ διαφωνῶν νοῦς
 τῶν Ἠθικῶν Εὐδημείων καλεῖται ἐπιτάττων
 νοῦς ἐν τῷ Περὶ Ψυχῆς⁶⁶.

Ἡ ἀνάπτυξις ἢ περιεχομένη ἐν τοῖς Κεφ. 10 καὶ 11 τοῦ Βι-

66. Ἐν τοῖς Ἠθικοῖς Νικομαχείοις, ὅπου ἡ διάκρισις τῆς
 φρονήσεως ἀπὸ τοῦ νοῦ εἶναι σαφής, εὐρίσκομεν ὅτι ὁ δ' ἐγκρατῆς
 εἰδὼς ὅτι φαῦλαι αἱ ἐπιθυμίαι οὐκ ἀκολουθεῖ διὰ
 τὸν λόγον VII,2,1145 b,13-14, ὁ αὐτὸς ἐγκρατῆς καὶ
 ἐμμενετικὸς τῷ λογισμῷ 1145 b,10-11. Ἀντὶ τοῦ διαφωνοῦντος
 νοῦ τῶν Ἠθικῶν Εὐδημείων καὶ τοῦ ἐπιτάττωντος νοῦ ἐν τῷ Περὶ
 Ψυχῆς εὐρίσκομεν ἐν τοῖς Ἠθικοῖς Νικομαχείοις ἢ μὲν
 γὰρ φρόνησις ἐπιτακτικὴ ἐστὶν VI,10,1143 a,8-9, φρο-
 νήσεως ἄρα ἀντιτεινούσης; VII,2,1146 a,4, ἐμποδίζει
 δὲ οὔτε φρονήσει VII,12,1153 a,20-21, ὡς ἂν ὁ ὀρθὸς
 λόγος προστάξῃ III,V,1114 b,29-30. Ἀντιθέτως ἐν Κεφ. 8 τοῦ
 Βιβλίου IX εὐρίσκομεν καὶ ἐγκρατῆς δὲ καὶ ἀκρατῆς λέ-
 γεται τῷ κρατεῖν τὸν νοῦν ἢ μὴ 1168 b,34-35, πᾶς
 γὰρ νοῦς αἰρεῖται τὸ βέλτιστον ἑαυτῷ, ὁ δ' ἐπιει-
 κῆς πειθαρχεῖ τῷ νόῳ 1169 a,16-18. Ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι ἡ
 μνεία τοῦ νοῦ ἐν Κεφ. 8 τοῦ Βιβλίου IX τῶν Ἠθικῶν Νικομαχείων
 εἶναι προῖον παλαιότερας ἐπεξεργασίας καὶ δὲν προσηρμόσθησαν τὰ ἐν τῷ
 Κεφ. 8 τοῦ Βιβλίου IX πρὸς τὴν νέαν ἀντίληψιν περὶ φρονήσεως, τὴν ἀνα-
 πτυχθεῖσαν ἐν τοῖς Βιβλίοις VI καὶ VII.

βλίου II τῶν Ἠθικῶν Εὐδημείων ὁδηγεῖ ἡμᾶς ἀσφαλῶς εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης νοεῖ τέλος τῆς πράξεως, ὅπερ ἡ ἀρετὴ καθορίζει, τὸν γενικὸν σκοπὸν γενικῶς νοουμένης συμπεριφορᾶς. Ὁ γενικὸς οὗτος σκοπὸς εἶναι τὸ δεδομένον, ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἀπωτάτου τέλους εἰς ὃ ὁ πράττων ἀποβλέπει κατ' ἀνάγκην, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν πράξεων αἷς ἐπιχειρεῖ. Δὲν νοεῖται ἰατρὸς μὴ ἀποβλέπων εἰς τὴν ὑγίειαν ἢ στρατηγὸς μὴ ἀποβλέπων εἰς τὴν νίκην. Μόνον ὅταν ὁ σκοπὸς νοεῖται ἐν τοιαύτῃ γενικότητι, δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι περὶ τούτου οὐκ ἔστι συλλογισμὸς οὐδὲ λόγος, ἀφοῦ ὡς παράδειγμα τοιούτου σκοποῦ δίδεται ἡ ἀναμφισβήτητος ἀλήθεια ὅτι ἰατρὸς σκοπεῖ εἰδεῖ ὑγιαίνειν ἢ μὴ. Προκειμένου περὶ τῶν καθ' ἕκαστον πράξεων, δι' ὧν ὁ πράττων ὑπηρετεῖ τὸν γενικὸν σκοπὸν καὶ πραγματοποιεῖ αὐτόν, αὗται κατατάσσονται εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν πρὸς τὸν σκοπὸν ἢ τῶν τὰ πρὸς ἐκεῖνον περαίνοντα⁶⁷ καὶ ἡ ὀρθότης αὐτῶν καθορίζεται πλέον ὑπὸ τοῦ ὀρθοῦ λόγου, διότι ἐνταῦθα ἔστι συλλογισμὸς καὶ λόγος. Καὶ ἐρωτᾶται τί τὸ καθορίζον τὸν σκοπὸν τῶν ἐπὶ μέρος πράξεων; Ἡ ἀπάντησις εἶναι ὅτι ἐκάστη πράξις ἔχει ὡς ἀπώτερον τὸν γενικὸν σκοπὸν, τὸ δὲ ἄμεσον ἀποτελεσμα, ὅπερ ὁ πράττων διὰ τῆς πράξεως ἐπιδιώκει, ἐφ' ὅσον κρίνεται ὡς ὑπηρετοῦν καὶ ἄγον εἰς τὸν γενικὸν σκοπὸν, ἀφορᾷ εἰς τὸ ὀρθὸν τῆς πράξεως καὶ οὕτω καθορίζεται ὑπὸ τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Τούτου ἡ διευκρίνισις προϋποθέτει τὴν ἐξέτασιν τῆς λειτουργίας τῆς φρονήσεως.

3. Ἐν τοῖς Ἠθικοῖς Νικομαχείοις, ὅπου ἡ φρόνησις ἀνεπτύχθη εἰς λειτουργίαν διακρινομένην τοῦ πρακτικοῦ νοῦ καὶ ὀρίζεται ρητῶς ὡς ἀρετὴ διανοητικὴ, εὐρίσκομεν τὴν βασικὴν θέσιν, οὐδ' ἔστιν ἡ φρόνησις, τῶν καθόλου μόνον, ἀλλὰ δεῖ καὶ τὰ καθ' ἕκαστα γνωρίζειν· πρακτικὴ γάρ, ἡ δὲ πράξις περὶ τὰ καθ' ἕκαστα VI,7,1141 b,14-16, ἔτι τὸ ἔργον ἀποτελεῖται κατὰ τὴν φρόνησιν καὶ τὴν ἠθικὴν ἀρετὴν· ἡ μὲν γὰρ ἀρετὴ τὸν σκοπὸν ποιεῖ ὀρθόν, ἡ δὲ φρόνησις τὰ πρὸς τοῦτον VI,12,1144 a,6-9, οὐκ ἔστι ἡ προαίρεσις ὀρθὴ ἄνευ φρονήσεως οὐδ' ἄνευ ἀρετῆς· ἡ μὲν γὰρ τὸ τέλος ἡ δὲ τὰ πρὸς τὸ τέλος ποιεῖ

67. Ἠ.Εὐ. II,11,1227 b,19-25.

πράττειν VI,13,1145 a,4-6, δῆλον οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι οὐχ οἷόν τε ἀγαθὸν εἶναι κυρίως ἄνευ φρονήσεως, οὐδὲ φρόνιμον ἄνευ τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς⁶⁸ VI,13,1144 b,30-32, συνέζευκται δὲ καὶ ἡ φρόνησις τῆ τοῦ ἠθους ἀρετῆς, καὶ αὕτη τῆ φρονήσεως, εἴπερ αἱ μὲν τῆς φρονήσεως ἀρχαὶ κατὰ τὰς ἠθικὰς εἰσιν ἀρετὰς, τὸ δὲ ὀρθὸν τῶν ἠθικῶν κατὰ τὴν φρόνησιν X,8,1178 a,16-19. Κατὰ ταῦτα ἡ φρόνησις ἀφορᾷ καὶ εἰς τὰ καθόλου καὶ εἰς τὰ καθ' ἕκαστα, διότι στρεφομένη πρὸς τὴν ὀρθὴν ἀντίληψιν τῶν καθ' ἕκαστα δὲν δύναται νὰ ἐπιτύχη τοῦτο ἄνευ τῆς γνώσεως τῶν καθόλου. Φρόνησις καὶ ἠθικὴ ἀρετὴ συζεύγνυνται καὶ μόνον οὕτως ἀγόμεθα εἰς τὴν ἠθικὴν πράξιν. Ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ ἀφορᾷ εἰς τὸν σκοπὸν, ἡ δὲ φρόνησις εἰς τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν. Δὲν δυνάμεθα ὁμῶς νὰ λάβωμεν τὴν διάκρισιν ταύτην κατὰ τρόπον σχηματικὸν καὶ νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Ἀριστοτέλους ὁ καθορισμὸς τῆς πράξεως δὲν γίνεται ὑπὸ τοῦ ἐλλόγου στοιχείου, ὅπερ εἶναι ἡ φρόνησις, διότι τοῦτο τὸ ἔλλογον στοιχεῖον περιορίζεται εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν μέσων καὶ μόνον. Τοιαύτη σχηματικὴ διάκρισις θὰ ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς νοήσεως τῶν ἀριστοτελικῶν ὅρων βάσει ἐννοιῶν συγχρόνων φιλοσοφικῶν συστημάτων, καὶ πρὸ παντὸς θὰ ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς παρανοήσεως τῆς ἐννοίας τοῦ σκοποῦ ἢ τέλους.

Ἐν Κεφ. 2 τοῦ Βιβλίου VI τῶν ἠθικῶν Νικομαχείων παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης τὰ ἀκόλουθα. Ἐπειδὴ ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ εἶναι ἕξις προαιρετικὴ ἢ δὲ προαίρεσις ὀρεξις βουλευτικὴ⁶⁹, ἵνα ἡ προαίρεσις εἶναι ἀγαθὴ (σπουδαία) ἀπαιτεῖται ὁ λόγος νὰ εἶναι ἀληθὴς καὶ ἡ ὀρεξις ὀρθή, καὶ τὰ αὐτὰ τὸν μὲν φάναι τὴν δὲ διώκειν. Ὡστε ἡ ἀγαθὴ προαίρεσις συνίσταται εἰς τὴν σύμπτωσιν ἀληθοῦς λόγου καὶ ὀρθῆς ὀρέξεως, ἡ δὲ σύμπτωσις ἀληθοῦς λόγου καὶ ὀρθῆς ὀρέξεως σημαίνει ὅτι τὸ ἐπιδιωκόμενον δὲν ἀντιστρατεύεται πρὸς τὸν ἀληθῆ λόγον, καὶ ἐφ' ὅσον δὲν ἀντι-

68. Ἡ.Ν. VI,12,1144 a,36 — 1144 b,1 ὥστε φανερόν ὅτι ἀδύνατον φρόνιμον εἶναι μὴ ὄντα ἀγαθόν.

69. Ἡ.Ν. VI,2,1139 a,12-15 τὸ γὰρ βουλευέσθαι καὶ λογίζεσθαι ταῦτόν... τὸ λογιστικὸν ἐστὶν ἐν τι μέρει τοῦ λόγου ἔχοντος. Φυσ. II,5,197 a,7-8 ἡ γὰρ προαίρεσις οὐκ ἄνευ διανοίας.

στρατεύεται πρὸς τὸν ἀληθῆ λόγον ἢ ὄρεξις εἶναι ὀρθή. Τὸ ὀρθὸν τῆς ὀρέξεως κρίνεται ὑπὸ τοῦ ἀληθοῦς λόγου, ἀλλ' ὁ ἀληθῆς λόγος δὲν καθορίζει τὴν ὄρεξιν, ὥστε ἐκ τοῦ καθορισμοῦ τούτου νὰ εἶναι ὀρθή ὄρεξις. Ἦτοι ὁ ἀληθῆς λόγος καθ' ἑαυτὸν δὲν σημαίνει καὶ τὸ ἀληθές ἢ ἀγαθὸν τῆς πράξεως, διότι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν θεωρητικὴν διάνοιαν, ἣτις κρίνεται καθ' ἑαυτὴν ἀληθῆς ἢ ψευδῆς, τὸ πρακτικὸν καὶ διανοητικὸν εἶναι ἀληθές μόνον ἐφ' ὅσον συμφωνεῖ πρὸς αὐτὸ ἢ ὄρεξις, διότι δὲν εἶναι μόνον διάνοια, κρινομένη καθ' ἑαυτὴν ὡς ἀληθῆς ἢ ψευδῆς, ἀλλ' εἶναι πράξις καὶ ἂν μὴ ἢ ὄρεξις, ἣτις εἶναι καὶ αὕτη ἀρχὴ τῆς πράξεως⁷⁰, εἶναι ὀρθή, οὐδέποτε ἢ πράξις θὰ εἶναι ἀγαθή. Ἐν ἄλλοις λόγοις προκειμένου περὶ πράξεως πάλιν ὁ λόγος ὀρίζει τὴν ὀρθότητα τῆς πράξεως, ἀλλὰ δὲν καθορίζει τὴν πράξιν, διότι μόνος δὲν δύναται νὰ ἀγάγη εἰς πράξιν ἀγαθὴν, ἀλλ' ὁμοῦ μόνον μετὰ τῆς ὀρθῆς ὀρέξεως. Γίνεται δὲ ὀρθή ἢ ὄρεξις διὰ τῆς ἠθικῆς ἕξεως. Ἀμφότερα συντελοῦν εἰς τὴν ἀγαθὴν πράξιν, διὸ οὔτ' ἄνευ νοῦ καὶ διανοίας οὔτ' ἄνευ ἠθικῆς ἐστὶν ἕξεως ἢ προαίρεσις· εὐπράξια γὰρ καὶ τὸ ἐναντίον ἐν πράξει ἄνευ διανοίας καὶ ἠθους οὐκ ἐστὶν⁷¹.

Τὸ ζήτημα τοῦ καθορισμοῦ τοῦ ἀγαθοῦ τῆς πράξεως ἀπησχόλησεν ἰδιαιτέρως τὸν Ἀριστοτέλη. Οὗτος ἐλέγχων ἀντιθέτους γνώμας καὶ ἀντικρούων τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωκράτους, ἐν Κεφ. 13 τοῦ Βιβλίου VI τονίζει ἔστι γὰρ οὐ μόνον ἢ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, ἀλλ' ἢ μετὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἕξις ἀρετῆς ἐστὶν· ὀρθὸς δὲ λόγος περὶ τῶν τοιούτων ἢ φρόνησις ἐστὶν..... οὐχ οἷόν τε ἀγαθὸν εἶναι κυρίως ἄνευ φρονήσεως, οὐδὲ φρόνιμον ἄνευ τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς⁷². Ὀρίζεται δηλαδή ἢ ἀρετῆς ὡς ἢ μετὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἕξις, οὐχὶ ἀπλῶς ὁ ὀρθὸς λόγος, ἀλλ' οὔτε ἀπλῶς ἢ σύμφωνος πρὸς αὐτὸν ἕξις. Ὁ δὲ ὀρθὸς λόγος εἶναι ἢ φρόνησις. Θέσις ἦν περιέχει ὁ περίφημος ὀρισμὸς τῆς ἀρετῆς ἐν Ἡ.Ν. II, 6, 1106 b, 36—1107 a, 2. Ἀφ' ἐτέρου, ὡς ρητῶς τονίζεται, ἢ φρόνησις συζεύγνυται πρὸς τὴν ἀρετὴν τοῦ ἠθους καὶ ἢ ἀρετῆς τοῦ ἠθους πρὸς τὴν φρόνησιν, αἱ δὲ ἀρχαὶ τῆς φρονήσεως εἶναι σύμφωνοι

70. Ἡ.Ν. VI,2,1139 a,32.

71. Ἡ.Ν. VI,2,1139 a,33—35.

72. Ἡ.Ν. VI,13,1144 b,26—32.

πρὸς τὴν ἠθικὴν ἀρετὴν καὶ δὲν δύναται νὰ νοηθῆ μεταξὺ τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς καὶ τῆς φρονήσεως διάστασις, τοῦ ὀρθοῦ τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν κρινομένου κατὰ τὴν φρόνησιν.

Αἱ ρῆσεις ὅτι τὸ ἔργον ἀποτελεῖται κατὰ τὴν φρόνησιν καὶ τὴν ἠθικὴν ἀρετὴν, ὅτι ἡ ἀρετὴ ποιεῖ τὸν σκοπὸν ὀρθὸν καὶ ἡ φρόνησις τὰ πρὸς τοῦτον πρέπει νὰ νοηθοῦν ἐν συσχετισμῶ πρὸς τὴν ὅλην θεωρίαν τῶν ἠθικῶν καὶ εἰς τοῦτο αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης ὀδηγεῖ ἡμᾶς διὰ τοῦ περιφήμου ὕρισμοῦ τῆς ἀρετῆς. Ἡ ἀρετὴ εἶναι ἕξις προαιρετικὴ ἐν μεσότητι οὕσα, ἡ δὲ μεσότης αὕτη ὀρίζεται λόγῳ, ἥτοι διὰ τῆς φρονήσεως, σημεῖον δὲ καὶ γὰρ νῦν πάντες, ὅταν ὀρίζονται τὴν ἀρετὴν, προστιθέασιν, τὴν ἕξιν εἰπόντες καὶ πρὸς ἃ ἔστι, τὴν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ὀρθός δ' ὁ κατὰ τὴν φρόνησιν⁷³. Ἀπαξ καὶ ἡ προαίρεσις εἶναι ὄρεξις βουλευτικὴ, αὕτη θέτει τὸν συγκεκριμένον σκοπὸν τῆς πράξεως, ὅστις δηλοῦται διὰ τῆς γενικῆς θέσεως ἐν ὀρέξει δίωξις καὶ φυγὴ⁷⁴. Τὸν συγκεκριμένον σκοπὸν τῆς πράξεως δὲν ὀνομάζει σκοπὸν ὁ Ἀριστοτέλης, ἀλλὰ προαιρετὸν καὶ βουλευτόν⁷⁵, διακρίνει δὲ τοῦτο ἀπὸ τοῦ σκοποῦ ἢ τέλους ἀγαθοῦ πρὸς ὃ ἀποβλέπει ἡ πράξις καὶ ὅπερ ὀνομάζει βουλευτόν⁷⁶. Οὕτως εὐρίσκομεν ἐν Ἡ.Ν. III,5, 1113 b,3-5 ὄντος δὲ βουλευτοῦ μὲν τοῦ τέλους, βουλευτῶν δὲ καὶ προαιρετῶν τῶν πρὸς τὸ τέλος⁷⁷ σαφῆ τὴν διάκρισιν μεταξὺ τοῦ τέλους ἀγαθοῦ, ὅπερ εἶναι βουλευτόν, καὶ τοῦ συγκεκριμένου σκοποῦ τῆς πράξεως, ὅστις ὀνομάζεται βουλευτόν ἢ προαιρετόν καὶ ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν πρὸς τὸ τέλος. Ὅθεν ἡ ἀποψις, ὅτι ἡ ἀρετὴ τὸν σκοπὸν ποιεῖ ὀρθόν, ἡ δὲ φρόνησις τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν δὲν δύναται νὰ ἀποδοθῆ πιστῶς διὰ τοῦ σκοποῦ τῆς πράξεως, ὡς αὐτὸς νοεῖται σήμερον.

Ἐν Κεφ. 5 τοῦ Βιβλίου VI τῶν Ἠθικῶν Νικομαχείων, ὅπου ἐξετάζεται ἡ φρόνησις, ἀφοῦ πρὸς ὀρισμὸν τῆς

73. Ἡ.Ν. VI,13,1144 b,21-24.

74. Ἡ.Ν. VI,2,1139 a,21-22.

75. Ἡ.Ν. III,2,1112 a,14-17. III,3,1113 a,2-5. VI,2,1139 b,5-7. III,3,1112 a,18-19. 1112 b,31-33.

76. Ἡ.Ν. III,4,1113 a,15-24.

77. Ἡ.Ν. III,3,1112 b,33-34 οὐ γὰρ ἂν εἶη βουλευτόν τὸ τέλος ἀλλὰ τὰ πρὸς τὰ τέλη.

φρονήσεως ὁ Ἀριστοτέλης ἐκκινεῖ ἐκ τοῦ τί νοοῦμεν φρόνιμον ἄνδρα παρατηρεῖ, ὅτι τὸ δύνασθαι καλῶς βουλευσασθαι περὶ τὰ αὐτῷ ἀγαθὰ..... πρὸς τὸ εὖ ζῆν ὅλως εἶναι ἔργον τοῦ φρονίμου καὶ φρόνιμοι λέγονται ὅταν πρὸς τέλος τι σπουδαῖον εὖ λογισῶνται⁷⁸. Τῆς φρονήσεως ἔργον εἶναι ἐν ἄλλοις λόγοις τὸ ἀποφαίνεσθαι, δηλαδή τὸ ἀποφαίνεσθαι περὶ τοῦ πρακτέου ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀγαθόν, οὐχὶ ἀπλῶς τὸ ἀποφαίνεσθαι ἐπιτῶν μέσων τῆς ἐπιτεύξεως τοῦ ἀγαθοῦ ἐν καθαρῶς τεχνικῇ ἐννοίᾳ, ἀλλ' ἔτι πλέον τούτου τὸ ἀποφαίνεσθαι περὶ τοῦ πρακτέου ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὡς ἐπιδιωκτέον καὶ τὸ κακὸν ὡς φευκτέον. Τούτου ἕνεκα ὀρίζεται ἡ φρόνησις ὡς ἕξις ἀληθῆς μετὰ λόγου πρακτικῆ περὶ τὰ ἀνθρώπων ἀγαθὰ καὶ κακά, ἅμα δὲ τονίζεται, ὅτι ἐνῶ ἡ ποίησις ἔχει ἕτερον τὸ τέλος ἢ πρᾶξις ἔχει ὡς τέλος αὐτὴν τὴν εὐπραξίαν⁷⁹. Ἀναλυτικώτερον, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ἡ φρόνησις δὲν εἶναι ἐπιστήμη, ἀλλ' οὔτε καὶ τέχνη, διότι πρᾶξις καὶ ποίησις ἀνήκουν εἰς ἕτερον γένος. Ἡ μὲν ποίησις τείνει πρὸς τέλος, ὅπερ εἶναι διάφορον ἀπὸ τοῦ ποιεῖν, ἡ δὲ πρᾶξις ἔχει τέλος οὐχὶ διάφορον τοῦ πράττειν, διότι τὸ καλῶς πράττειν εἶναι αὐτὸ τὸ τέλος. Ἡ ἀρχὴ αὕτη περὶ τῆς ἀγαθῆς πρᾶξεως ὡς τέλους ἄγει τὸν Ἀριστοτέλη εἰς τὴν ἀντίληψιν, ὅτι ἡ φρόνησις ἔχει ὡς ἀντικείμενον τὴν πρᾶξιν, διότι δὲ τὸ τέλος εἶναι αὐτὴ ἡ πρᾶξις, δὲν δύναται τοῦτο νὰ ἀποχωρισθῇ τῆς φρονήσεως. Ἀπονέμεται οὕτως εἰς τὴν φρόνησιν ἡ ἀπόφανσις περὶ τοῦ πρακτέου ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ τέλος πρακτὸν ἀγαθόν, τί γὰρ δεῖ πράττειν ἢ μή, τὸ τέλος αὐτῆς ἐστίν⁸⁰. Τοῦτο δὲ τὸ τέλος πρακτὸν ἀγαθόν γινώσκεται ἀλλὰ δὲν εὐρίσκεται ὑπὸ τῆς φρονήσεως, καὶ ἀφ' ἑτέρου δὲν ὑπαγορεύεται ὑπ' αὐτῆς. Τὸ τέλος ἀγαθὸν εἶναι ἀντικείμενον τῆς φρονήσεως καὶ ἡ κρίσις ἂν εἶναι τι τὸ τέλος ἀγαθὸν εἶναι ἔργον τῆς φρονήσεως. Οὕτω λέγεται ἐν Ἡ.Ν. VI,9,1142 b,31-33 εἰ δὴ τῶν φρονίμων τὸ εὖ βεβουλευσθαι, ἡ εὐβουλία εἴη ἂν ὀρθότης ἢ κατὰ τὸ συμφέρον πρὸς τὸ τέλος, οὐ ἢ φρόνησις ἀληθῆς ὑπόληψις ἐστίν. Πραγματευόμενος ὁ Ἀριστοτέλης περὶ τῆς εὐβουλίας

78. Ἡ.Ν. VI,5,1140 a,24-30.

79. Ἡ.Ν. VI,5,1140 b,4-7.

80. Ἡ.Ν. VI,10,1143 a,8-9. VI,7,1141 b,8-12.

παρατηρεῖ, ὅτι τὸ εὖ βεβουλευθεῖσθαι εἶναι ἀγαθὸν καὶ ἡ εὐβουλία εἶναι ὀρθότης βουλῆς καὶ ἀγαθοῦ τευκτική⁸¹. Ἡ εὐβουλία συνίσταται ἢ εἰς τὸ ἀπλῶς εὖ βεβουλευθεῖσθαι ἢ εἰς τὸ βεβουλευθεῖσθαι πρὸς τι τέλος. Αὕτη ἢ πρὸς ὠρισμένον σκοπὸν εὐβουλία ἀφορᾷ εἰς τὰ μέσα πρὸς τὸν σκοπὸν. Ἀφ' ἐνὸς μὲν χαρακτηρίζεται ἡ εὐβουλία πρὸς τὸν τοῦ φρονίμου καὶ τευκτικὴ ἀγαθοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ χαρακτηρίζεται ὡς ἐκλέγουσα τὰ μέσα πρὸς τὸ τέλος, οὕτινος τέλους ἡ φρόνησις ἀληθῆς ὑπόληψις ἐστίν⁸². Ὡστε ἡ φρόνησις εἶναι ἀληθῆς νόησις τοῦ τέλους ἀγαθοῦ, τοῦ τέλους τῆς πράξεως καὶ ἡ ἐκλογή τῶν μέσων εἶναι πάλιν φρόνησις, εὐβουλία εἰδικώτερον λεγόμενη. Ἀφ' ἑτέρου ἐν Ἡ.Ν. III,4,1113 a,29-33 ὁ σπουδαῖος γὰρ ἕκαστα κρίνει ὀρθῶς, καὶ ἐν ἑκάστοις τὰ ἀληθῆς αὐτῷ φαίνεται. . . . τὰ ἀληθῆς ἐν ἑκάστοις ὄρα, ὡσπερ κανῶν καὶ μέτρον αὐτῶν ὧν, III,5,1114 b,4 δι' ἄγνοιαν τοῦ τέλους, ὁ σπουδαῖος εἶναι ἀγαθὸς καὶ φρόνιμος, κρίνει δὲ ἕκαστα καὶ τὸ ἀληθῆς ἐν ἑκάστοις ὄρα διὰ τῆς φρονήσεως. Ἀγνοια δὲ τοῦ τέλους εἶναι ἔλλειψις φρονήσεως.

Ἐν Κεφ. 2 τοῦ Βιβλίου VI ἡ ὄρεξις καὶ ὁ λόγος ὁ ἐνεκάτινος χαρακτηρίζονται ὡς ἀρχὴ τῆς προαιρέσεως. Οὗτος ὁ λόγος ἀφορᾷ εἰς τὸ τέλος τῆς πράξεως καὶ συνδέεται οὕτω τὸ τέλος ἀγαθὸν εἰς ὃ ἀποβλέπει ἡ πράξις πρὸς τὸν λόγον⁸³. Ἴνα εἶναι ἡ προαίρεσις σπουδαία προϋποτίθεται λόγος ἀληθῆς καὶ ὄρεξις ὀρθή⁸⁴, καὶ τὰ αὐτὰ τὸν

81. Ἡ.Ν. VI,9,1142 b,21-22.

82. Ἡ ὑπὸ τοῦ Rackam, The Nicomachean Ethics σημ. C 1142 b ἐρμηνεία, ὅτι τὸ οὐ ἀναφέρεται πάλιν πρὸς τὸ κατὰ τὸ συμφέρον πρὸς τὸ τέλος δὲν εἶναι πειστική.

83. Ἡ.Ν. VI,2,1139 a,21 — 1139 b,5.

84. Ἐν Ἡ.Ν. I,13,1102 a,27 — 1103 a,10 ἀφοῦ πρῶτον ἐπαναλαμβάνεται ἡ διάκρισις τῆς ψυχῆς εἰς τὸ λόγον ἔχον καὶ τὸ ἄλογον καὶ ἐξετάζεται τὸ θρεπτικόν, παρατηρεῖται ὅμοια δὲ καὶ ἄλλη τις φύσις τῆς ψυχῆς ἄλογος εἶναι, μετέχουσα μέντοι πηλόγου. τοῦ γὰρ ἐγκρατοῦς καὶ ἀκρατοῦς τὸν λόγον καὶ τῆς ψυχῆς τὸ λόγον ἔχον ἐπικινουμέν. Ἡ ἄλογος φύσις τῆς ψυχῆς ἡ μετέχουσα τοῦ λόγου πειθαρχεῖ τῷ λόγῳ, λόγου δὲ καὶ τοῦτο φαίνεται μετέχειν. . . πειθαρχεῖ γοῦν τῷ λόγῳ τὸ τοῦ ἐγκρατοῦς. . . πάντα γὰρ ὁμοφωνεῖ τῷ λόγῳ. Τοῦτο τὸ ἄλογον ὀρίζεται ἀκολουθῶς ὡς ἐπιθυμητικόν, τὸ δ' ἐπιθυμητικὸν καὶ ὅλως ὀρεκτικὸν μετέ-

μὲν φάναι τὴν δὲ διώκειν. Ὁ ἀληθὴς λόγος ὀνομά-
 ζεται περαιτέρω πρακτικὴ διάνοια καὶ χαρακτηρίζεται
 διάνοια ἢ ἔνεκά του καὶ πρακτικὴ. Ἐπειδὴ δὲ
 ἡ ἀγαθὴ πράξις εἶναι ἀγαθὴ διότι ἀποβλέπει εἰς τὸ ἀγαθὸν
 τέλος, λέγεται ἀκολουθῶς, ὅτι ἡ εὐπραξία, τουτέστιν
 ἡ ἀγαθὴ πράξις, εἶναι τέλος. Ἡ ὄρεξις ἀφ' ἑτέρου εἶναι ὄρεξις
 τινός, κρίνεται δὲ τὸ ὀρθὸν ἢ μὴ ὀρθὸν αὐτῆς ἐν ἀναφορᾷ πρὸς
 τὸ τέλος, καὶ ἀφοῦ ἡ εὐπραξία εἶναι τέλος, ἡ ὄρεξις τοῦ συγκε-
 κριμένου σκοποῦ τῆς ἀγαθῆς πράξεως, διότι εἶναι ὄρεξις σκοποῦ
 μὴ ἀντιτιθεμένου πρὸς τὸ ἀγαθὸν τέλος, χαρακτηρίζει αὐτὴν
 ὀρθὴν ὄρεξιν. Τὸ ὀρθὸν τῆς ὄρεξεως εἶναι ἡ συμφωνία αὐτῆς
 πρὸς τὸν ἀληθῆ λόγον — ἀγαθὸν τέλος. Οὗτος ὁ
 ἀληθὴς λόγος ὀνομάζεται ἐπίσης καὶ διάνοια, ἀλλ' ἀνήκει εἰς τὴν
 λειτουργίαν τῆς φρονήσεως, διότι αὕτη ἀγνοοῦσα τὸ τέλος ἀγα-
 θὸν δὲν δύναται νὰ καθορίσῃ τὰ πρὸς τὸ τέλος. Ἡ φρόνησις ἢ
 ὀρθὸς λόγος ἢ λόγος ἀληθῆ νοεῖ καὶ τὸ τέλος ἀγαθόν. Διατὶ ὁ
 Ἀριστοτέλης ἐν τῷ Κεφ. 2 τοῦ Βιβλίου VI τῶν Ἠθι-
 κῶν Νικομαχείων ὁμιλεῖ ὁμοῦ μετὰ τῆς διανοίας πρα-
 κτικῆς καὶ τοῦ ἀληθοῦς λόγου καὶ περὶ τοῦ νοῦ ὡσαύτως εἶναι
 ἕτερον ζήτημα⁸⁵.

Ὁ Ἀριστοτέλης, ὡς ἤδη ἐλέχθη, σαφῶς διαστέλλει
 τὴν φρόνησιν ὡς διανοητικὴν ἀρετὴν, ὀρθὸν ἢ ἀληθῆ λόγον ἀπλῶς,
 ἀπὸ τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς ὡς ἕξεως χαλιναγωγούσης τὴν ὄρεξιν,
 ἵνα δείξῃ, ὅτι μόνη ἡ φρόνησις ἀνευ τῆς ἕξεως ἠθικῆς ἀρετῆς δὲν
 ἀρκεῖ, ὅπως ἀχθῶμεν εἰς ἀγαθὴν πράξιν. Ἡ φρόνησις ὄρα τὸ
 ἀληθές, ἀλλὰ δὲν ἄγει μόνη ἀνευ τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς εἰς τὸ ἀληθές.
 Ἀφοῦ τὸ οὐ ἔνεκα, ἦτοι ὁ σκοπὸς τῆς πράξεως, εἶναι ἀρχὴ
 τῶν πρακτῶν, τῷ δὲ διεφθαρμένῳ εὐθύς οὐ φαί-
 νεται ἀρχή, οὗτος δὲν δύναται νὰ εἶναι προσηλωμένος πρὸς
 τὸ ἀγαθόν, τὸν σκοπὸν τῆς πράξεως, οὐδὲ δεῖν τοῦτου

χειπῶς, ἢ κατήκοόν ἐστιν αὐτοῦ καὶ πειθαρχι-
 κόν. Εἶναι προφανές, ὅτι καὶ ἐνταῦθα, ὡς ἐν Ἠ.Ν. VI,2,1139 a,17 —
 1139 b,13, τὸ ἀλόγον μέρος τῆς ψυχῆς, ἡ ὄρεξις, πειθαρχεῖ τῷ
 λόγῳ ἢ ὁμοφωνεῖ τῷ λόγῳ καὶ τὴν πειθαρχίαν ἢ ὁμοφωνίαν
 ταύτην παρέχει ἡ ἐγκράτεια, διότι τὸ τοῦ ἐγκρατοῦς πειθαρχ-
 εῖ ἀντιθέτως ἐπὶ τὰναντία γὰρ αἱ ὀρμαὶ τῶν ἀκρα-
 τῶν. Ὡστε τοῦ ἀλόγου μέρους τὴν ὑποταγὴν εἰς τὸν λόγον δὲν ἐξασφαλίζει
 αὐτὸς ὁ λόγος, ἀλλ' ἡ ἐγκράτεια οὕσα ιδιότης τοῦ ἀλόγου μέρους.

85. Ὅρα κατωτέρω III,2.

86. Ἠ.Ν. VI,5,1140 b,16-21.

ἐνεκεν οὐδὲ διὰ τοῦθ' αἰρεῖσθαι πάντα καὶ πράττειν⁸⁶. Οὗτος δὲν εἶναι φρόνιμος, διότι φρονίμους οἰόμεθα εἶναι, ὅτι τὰ αὐτοῖς ἀγαθὰ καὶ τὰ τοῖς ἀνθρώποις δύνανται θεωρεῖν⁸⁷. Αὕτη ἡ ἀντίθεσις μεταξύ τοῦ φρονίμου προσηλωμένου πρὸς τὸ ἀγαθόν, ἀρχὴν τῶν πρακτῶν, καὶ τοῦ διεφθαρμένου μὴ δυναμένου νὰ συμμορφωθῇ πρὸς αὐτό, μαρτυρεῖ ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅτι ἡ φρόνησις ἔχει ὡς ἀντικείμενον τὴν πράξιν μετὰ τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι ἂν μὴ αὕτη ἀποβῇ ἕξις δὲν ἀγόμεθα εἰς τὴν ἀγαθὴν πράξιν, ἀνάγκη τὴν φρόνησιν ἕξιν εἶναι μετὰ λόγου ἀληθῆ περὶ τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ πρακτικῆν⁸⁸.

Ἐν Κεφ. 12 τοῦ Βιβλίου VI τῶν Ἡθικῶν Νικομαχείων ὁ Ἀριστοτέλης θέτει τὸ ἐρώτημα περὶ τῆς χρησιμότητος τῆς φρονήσεως κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον. Ἀφοῦ ἡ φρόνησις ἀφορᾷ εἰς τὰ δίκαια, τὰ καλά, καὶ τὰ ἀγαθὰ, ἅτινα εἶναι ἴδιον τοῦ ἀγαθοῦ ἀνδρός νὰ πράττη, ἐκ τοῦ λόγου ὅτι ἔχομεν περὶ αὐτῶν γνῶσιν δὲν γινόμεθα περισσότερον ἱκανοὶ νὰ πράττωμεν αὐτά, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει, ὅτι αἱ ἀρεταὶ εἶναι ιδιότητες τοῦ χαρακτῆρος, ἕξεις. Ἀφ' ἑτέρου ἂν ὁ ἄνθρωπος πρέπη νὰ ἔχη φρόνησιν οὐχὶ πρὸς γνῶσιν καὶ μόνον τῶν ἀγαθῶν, τῶν καλῶν, καὶ τῶν δικαίων, ἀλλ' ἵνα γίνῃ ἀγαθὸς καὶ πράττη αὐτά, ἡ φρόνησις διὰ τοὺς ὄντας ἀγαθοὺς δὲν εἶναι χρήσιμος καὶ ἀντιστρόφως δὲν θὰ εἶναι χρήσιμος διὰ τοὺς μὴ ὄντας ἀγαθοὺς. Μολονότι θέλομεν νὰ εἴμεθα ὑγιεῖς ἐν τούτοις δὲν διδασκόμεθα τὴν ἰατρικὴν. Διὰ τοῦ ἐρωτήματος τούτου ὁ Ἀριστοτέλης εἰσέρχεται εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος τῆς σχέσεως φρονήσεως καὶ ἠθικῆς ἀρετῆς. Τόσον ἡ σοφία ὅσον καὶ ἡ φρόνησις εἶναι ἀξίαι, διότι εἶναι ἀρεταὶ καὶ παρ' ὅλον ὅτι ἡ σοφία δὲν θεωρεῖ τὰ ἀντικείμενα, ἅτινα καθιστοῦν τὸν ἄνθρωπον εὐδαίμονα, οὐδεμίᾳς γὰρ ἐστὶ γενέσεως, ἀμφότεραι σοφία καὶ φρόνησις εἶναι ἀξίαι, ἔστω καὶ ἂν δὲν δημιουργοῦν ἀποτέλεσμά τι, διότι εἶναι ἀρεταὶ τῆς ψυχῆς. Ἄλλωστε καὶ δημιουργοῦν ἀποτέλεσμα. Ἡ σοφία δημιουργεῖ εὐδαιμονίαν οὐχὶ ὡς ἡ ἰατρικὴ ὑγίειαν, ἀλλ' ὡς ἡ ὑγίεια ὑγίειαν, τουτέστιν ὡς ἡ ὑγίεια δημιουργεῖ τὰς ἐκδηλώσεις ἐκείνας αἵτινες συγκροτοῦν τὴν

87. Ἡ.Ν. VI,5,1140 b,8-10.

88. Ἡ.Ν. VI,5,1140 b,20-21.

ὑγίειαν⁸⁹. Ἡ σοφία, οὕσα μέρος τῆς ὅλης ἀρετῆς, καθιστᾷ εὐδαιμόνα τὸν ἔχοντα καὶ ἀσκοῦντα αὐτήν. Μετὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς σοφίας ὡς δημιουργούσης εὐδαιμονίαν, διότι εἶναι ἀρετὴ καὶ δὴ μέρος τῆς ὅλης ἀρετῆς, ἔρχεται εἰς τὴν φρόνησιν, ἥτις εἶναι ὡσαύτως ἀρετὴ. Ἡ φρόνησις δὲν εἶναι μόνον ἀξία ὡς ἀρετὴ καὶ δὴ μέρος τῆς ὅλης ἀρετῆς, καθιστῶσα τὸν ἔχοντα καὶ ἀσκοῦντα αὐτήν εὐδαιμόνα, ἀλλ' ἔτι πλέον τὸ ἔργον ἀποτελεῖται κατὰ τὴν φρόνησιν καὶ τὴν ἠθικὴν ἀρετήν. Δεχόμενος ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ κτᾶται διὰ τῆς ἀγωγῆς, ἐξ ἔθους περιγίγνεται..... οὐτ' ἄρα φύσει οὐτε παρὰ φύσιν ἐγγίνονται αἱ ἀρεταί, ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτάς, τελειούμενοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους⁹⁰, ζητεῖ νὰ συνδυάσῃ δύο παράγοντας καθορισμοῦ τῆς ἠθικῆς πράξεως, τὸν ψυχολογικόν, ὅστις διαπλάσσεται διὰ τῆς ἀγωγῆς καὶ τὸν λογικόν, ὅστις εἶναι ἡ φρόνησις. Ἀμφότερα καθορίζουν τὴν ἠθικὴν πράξιν καὶ οὐχὶ μόνον τὸ διανοητικόν, ἡ φρόνησις, διότι ἡ ἀρετὴ δὲν εἶναι μόνον γνῶσις, ἀλλὰ σταθερὰ προσήλωσις τοῦ χαρακτήρος πρὸς τὸ ἀγαθόν, ἠθικὴ ἔξις. Μόνη ἡ φρόνησις ὡς ἔλλογον στοιχεῖον δὲν δύναται νὰ ἀγάγῃ εἰς τὴν ἀγαθὴν πράξιν. Ἐν Κεφ. 4 καὶ 5 τοῦ Βιβλίου II τῶν ἠθικῶν Νικομαχείων τονίζεται, ὅτι μεταξὺ τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἀρετῶν ὑφίσταται διαφορὰ, διότι τὰ μὲν δημιουργήματα τῶν τεχνῶν ἔχουν ἐν αὐτοῖς τὸ εὖ ἔχειν καὶ εἶναι ἀρκετὸν ὅτι ταῦτα ἔχουν ἐν ὠρισμένον γνώρισμα, προκειμένου ὅμως περὶ τῶν κατὰ τὰς ἀρετάς γιγνομένων δὲν ἀρκεῖ νὰ ἔχουν ἐν ὠρισμένον γνώρισμα, ἵνα κριθοῦν δικαίως ἢ σωφρόνως πραχθέντα, ἀλλ' ἀπαιτεῖται καὶ ὁ πράττων νὰ εὕρισκεται πράττων ὑπὸ ὠρισμένης προϋποθέσεως. Πρῶτον πρέπει οὗτος νὰ ἔχη γνῶσιν, δεύτερον πρέπει νὰ ἐξέλεξε τὴν πράξιν (προαιρούμενος), καὶ νὰ ἐξέλεξε τὴν πράξιν ἐνεκα αὐτῆς, καὶ τρίτον ἡ πράξις αὐτοῦ νὰ προέρχεται ἐκ σταθεροῦ καὶ ἀμεταβλήτου χαρακτήρος. Ταῦτα δὲν ἀπαιτοῦνται εἰς τὴν κατοχὴν τῶν τεχνῶν, πλὴν τοῦ στοιχείου τῆς γνώσεως.

89. Ὁρα Joachim, The Nicomachean Ethics σ. 217 σημ. ἐπὶ 1144 a,4. W. D. Ross, Ethica Nicomachea, The Works of Aristotle IX, Oxford 1925, σημ. ἐπὶ 1144 a,4.

90. Ἡ.Ν. II,1,1103 a,14 — 1103 b,25. Πολ. VII,13,1332 a,39 — 1332 b,4 ἀλλὰ μὴν ἀγαθοὶ γε καὶ σπουδαῖοι γίνονται διὰ τριῶν. τὰ τρία δὲ ταῦτ' ἐστὶ φύσις ἔθος λόγος.

Ἐπὶ τῶν ἀρετῶν δὲ τὸ στοιχεῖον τῆς γνώσεως ἢ μικρὰν ἢ οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν, ἐνῶ τὰ ἄλλα εἶναι μεγάλης σημασίας, τὸ πᾶν δύναται, ἅπερ ἐκ τοῦ πολλάκις πράττειν τὰ δίκαια καὶ σώφρονα περιγίνεται⁹¹. Ἡ ἀρετὴ χαρακτηρίζεται ὡς ἕξις. Ἐξίς δὲ εἶναι ὁ τρόπος τῆς συμπεριφορᾶς ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰ πάθη. Ἐὰν συμπεριφερώμεθα μέσως, συμπεριφερόμεθα καλῶς. Ὅθεν ἡ ἕξις εἶναι ἡ ποιότης τοῦ χαρακτῆρος⁹². Ὀρίζων ὁ Ἀριστοτέλης τὴν ἀρετὴν ὡς ἕξιν, ἠθέλησε νὰ συνδέσῃ αὐτὴν οὐ μόνον πρὸς τὸ ἔλλογον στοιχεῖον, τὴν γνῶσιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ποιότητα τοῦ χαρακτῆρος, τὴν διάπλασιν αὐτοῦ κατὰ τὴν σταθερὰν προσήλωσιν πρὸς τὸ ἀγαθόν. Ἡ διάπλασις τοῦ χαρακτῆρος ἀποτελοῦσα τὸ ψυχολογικὸν στοιχεῖον καθορίζει μετὰ τοῦ ἔλλογου στοιχείου τὴν πράξιν⁹³.

Κατὰ ταῦτα αἱ ῥήσεις ἡ μὲν γὰρ ἀρετὴ τὸν σκοπὸν ποιεῖ ὀρθόν, ἡ δὲ φρόνησις τὰ πρὸς τοῦτον καὶ οὐκ ἔσται ἡ προαίρεσις ὀρθὴ ἄνευ φρονήσεως οὐδ' ἄνευ ἀρετῆς· ἡ μὲν γὰρ τὸ τέλος ἡ δὲ τὰ πρὸς τὸ τέλος ποιεῖ πράττειν δὲν ἔχουν τὴν ἔννοιαν, ὅτι τὸ ἔλλογον στοιχεῖον τῆς φρονήσεως περιορίζεται εἰς τὴν ἐπιλογὴν τῶν μέσων πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τῆς πράξεως καὶ μόνον. Ἡ ἀντίθεσις σκοπὸς ἢ τέλος — τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν ἢ τὸ τέλος δὲν ἀντιστοιχεῖ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Ἀριστοτέλους πρὸς ὅτι νοοῦμεν σήμερον σκοπὸς (περιεχόμενον τῆς βουλήσεως) τῆς πράξεως ἠθικῶς ἀξιολογούμενος καὶ μέσα τὰ δι' ὧν κατ' αἰτιότητα ἀγόμεθα εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ. Ἡ ἐν τοῖς ἠθικοῖς ἑυδημεῖοις ἀναπτυσσομένη διάκρισις μεταξὺ τέλους ἢ σκοποῦ καὶ τῶν πρὸς τὸ τέλος ἢ τὸν σκοπὸν ἀποτελεῖ θέσιν καὶ τῶν ἠθικῶν Νικομαχείων. Ὁ Ἀριστοτέλης ὀνομάζει τέλος ἐπὶ τῶν πρακτῶν τὸν γενικὸν σκοπὸν γενικῶς νοουμένης συμπεριφορᾶς, δηλαδή τὸ ἐπιθυμητὸν ἔμμεσον ἀποτέλεσμα τῆς πράξεως. Ὁ ἀποτελῶν περιεχόμενον τῆς βουλήσεως συγκεκριμένος σκοπὸς τῆς πράξεως.

91. Ἡ.Ν. II,4,1105 a,26 — 1105 b,5.

92. Ἡ.Ν. II,5,1105 b,25 — 1106 a,13.

93. Ἡ.Ν. III,5,1114 b,26 — 1115 a,3 κοινῆ μὲν οὖν περὶ τῶν ἀρετῶν εἴρηται ἡμῖν τό τε γένος τύπων, ὅτι μεσότητές εἰσιν καὶ ὅτι ἕξεις... ὡς ἂν ὁ ὀρθὸς λόγος προστάξῃ.

ἀνήκει εἰς τὴν προαίρεσιν. Ὁ συγκεκριμένος οὗτος σκοπὸς ἀποτελεῖ στοιχεῖον τῆς πράξεως τῆς ὑπαγομένης εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν πράξεων τῶν χαρακτηριζομένων ὡς τῶν πρὸς τὸ τέλος ἢ τῶν πρὸς τὸν σκοπὸν. Τοῦτο προκύπτει σαφῶς ἐκ τοῦ χωρίου Ἡ.Ν. III, 2, 1111b, 26–30 ἔτι δ' ἡ μὲν βούλησις τοῦ τέλους ἐστὶ μᾶλλον, ἡ δὲ προαίρεσις τῶν πρὸς τὸ τέλος, οἷον ὑγιαίνειν βουλόμεθα, προαιρούμεθα δὲ δι' ὧν ὑγιανοῦμεν, καὶ εὐδαιμονεῖν βουλόμεθα μὲν καὶ φαμέν, προαιρούμεθα δὲ λέγειν οὐχ ἄρμόζει· ὅλως γὰρ ἔοικεν ἡ προαίρεσις περὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν εἶναι. Ἡ προαίρεσις, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς ὅ,τι λέγομεν σήμερον βούλησις, εἶναι ἡ ἠθικῶς ἀξιολογουμένη πράξις ἢ τὸ βασικὸν στοιχεῖον τῆς πράξεως ταύτης καὶ χαρακτηρίζεται ἐν Ἡ.Ν. III, 2, 1111b, 5–6 οἰκειότατον γὰρ εἶναι δοκεῖ τῇ ἀρετῇ καὶ μᾶλλον τὰ ἠθῆ κρίνειν τῶν πράξεων. Ἐπ' αὐτῆς πίπτει τὸ βάρος τῆς ἠθικῆς κρίσεως⁹⁴, διότι ἡ προαίρεσις εἶναι κατὰ σύγχρονον ὀρολογίαν ἢ βούλησις καὶ λέγεται προαίρεσις, διότι ἡ πράξις, ἧς τὸ βασικὸν στοιχεῖον ἀποτελεῖ, ἐμφανίζεται ὡς ἐκλογή μεταξύ δυνατοτήτων συμπεριφορᾶς.

Ἀνάλυσιν τῆς ἀνωτέρω διακρίσεως περιέχει τὸ Κεφ. 3 τοῦ Βιβλίου III τῶν Ἠθικῶν Νικομαχείων. Δὲν βουλευόμεθα περὶ τῶν τελῶν, ἀλλὰ περὶ τῶν πρὸς τὰ τέλη, ἢ, ὅπερ τὸ αὐτό, περὶ τούτων προαιρούμεθα. Οὔτε ὁ ἰατρὸς βουλεύεται ἀνθὰ θεραπείση, οὔτε ὁ ρήτωρ ἀνθὰ πείση, οὔτε ὁ πολιτικὸς ἀνθὰ ἐπιτύχη εὐνομίαν, ἀλλὰ θέμενοι τὸ τέλος τὸ πῶς καὶ διὰ τίνων ἐστὶ σκοποῦσι. Τὸ τέλος δὲν εἶναι ἀντικείμενον προαιρέσεως καὶ δὲν βουλεύονται περὶ αὐτοῦ, διότι τίθεται ἀπλῶς ὡς δέον νὰ ἐπιδιωχθῇ, τὸ πῶς θὰ ἐπιτευχθῇ καὶ διὰ τίνων μέσων τίθεται ὑπὸ ἐξέτασιν. Ἐὰν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ πλειόνων μέσων, βουλεύονται οὔτοι διὰ τίνος εὐχερέστερον καὶ καλλίτερον ἐπιτυγχάνεται, εἰ δὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ δι' ἑνὸς μέσου, βουλεύονται πῶς διὰ τούτου θὰ ἐπιτευχθῇ,

94. Ἡ.Ν. III, 2, 1112 a, 14–17 ἐκούσιον μὲν δὴ φαίνεται, τὸ δ' ἐκούσιον οὐ πᾶν προαιρετόν. ἀλλ' ἄρα γε τὸ προβεβουλευμένον; ἡ γὰρ προαίρεσις μετὰ λόγου καὶ διανοίας. ὑποσημαίνειν δ' ἔοικε καὶ τοῦνομα ὡς ὃν πρὸ ἐτέρων αἰρετόν.

κακείνο διὰ τίνος, ἕως ἂν ἔλθωσιν ἐπὶ τὸ πρῶτον αἴτιον, ὃ ἐν τῇ εὐρέσει ἔσχατόν ἐστιν..... καὶ τὸ ἔσχατον ἐν τῇ ἀναλύσει πρῶτον εἶναι ἐν τῇ γενέσει⁹⁵. Καὶ ἐὰν μὲν φθάνουν εἰς τὸ ἀδύνατον, ἀφίστανται τῆς βουλευσεως, ὡς λ.χ. ἐὰν ἀπαιτοῦνται χρήματα, μὴ δυνάμενα νὰ εὐρεθοῦν Ἐὰν δὲ φαίνεται τοῦτο δυνατόν, ἐπιχειροῦν οὗτοι νὰ πράξουν. Τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐρεύνης εἶναι ἄλλοτε τὰ ὄργανα, ἄλλοτε ἡ χρῆσις αὐτῶν. Ὅμοίως καὶ ἐπὶ ἄλλων περιπτώσεων ἄλλοτε εἶναι τὰ μέσα, ἄλλοτε ὁ τρόπος τῆς χρήσεως μέσου τινός. Ἐοικε δὲ, καθάπερ εἴρηται, ἄνθρωπος εἶναι ἀρχὴ τῶν πράξεων ἢ δὲ βουλὴ περὶ τῶν αὐτῶ πρακτῶν, αἱ δὲ πράξεις ἄλλων ἕνεκα. οὐ γὰρ ἂν εἴη βουλευτὸν τὸ τέλος ἀλλὰ τὰ πρὸς τὰ τέλη. Δὲν χαρακτηρίζονται ὡς βουλευτὸν τὰ καθ' ἕκαστα τοῦ εἴδους τούτου, ἂν λ.χ. τὸ πρᾶγμα εἶναι ἄρτος ἢ ἂν εἶναι καλῶς ἐψημένος, διότι ταῦτα εἶναι ἀντικείμενον τῆς αἰσθήσεως. Βουλευτὸν καὶ προαιρετὸν εἶναι τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον, πλὴν ὅτι τὸ ἀντικείμενον τῆς προαιρέσεως εἶναι ἤδη καθωρισμένον, διότι τὸ ἐκ τῆς βουλῆς κριθὲν εἶναι τὸ προαιρετὸν καὶ ἕκαστος παύει νὰ ζητῇ πῶς θὰ πράξη, ὅταν εἰς ἑαυτὸν ἐπαναφέρῃ τὴν ἀρχὴν καὶ δὴ εἰς τὸ κυβερνοῦν μέρος ἑαυτοῦ, τοῦτο δὲ εἶναι τὸ προαιρούμενον⁹⁶.

Ἡ ἀνάλυσις αὕτη, λεπτομερεστέρα τῆς ἐν Κεφ. 10 καὶ 11 τοῦ βιβλίου II τῶν Ἠθικῶν Εὐδημείων, δεικνύει, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης δὲν θεωρεῖ ἀντικείμενον τοῦ βουλευέσθαι καὶ τῆς προαιρέσεως τὸ τέλος, διότι τοῦτο ὄν ἀγαθὸν ἀπλῶς τίθεται ὡς δέον καὶ δὲν ἐξετάζεται. Τὰ παραδείγματα τοῦ ἱατροῦ, τοῦ ρήτορος καὶ τοῦ πολιτικοῦ δεικνύουν πῶς νοεῖ τοῦτο. Οὔτε ὁ ἱατρὸς βουλευέται, περὶ τοῦ ἂν εἶναι σκοπὸς αὐτοῦ νὰ φέρῃ ὑγίειαν, οὔτε ὁ ρήτωρ νὰ προκαλέσῃ τὴν πειθῶ ἢ ὁ πολιτικὸς νὰ ὀδηγήσῃ τὴν πόλιν εἰς εὐνομίαν. Τέλος τῆς πράξεως εἶναι τὸ ἀγαθόν, Ἡ.Ν.Ι,1, 1094 a,1-2 ὁμοίως δὲ πράξις τε καὶ προαίρεσις, ἀγαθοῦ τινός ἐφίεσθαι δοκεῖ. I,2,1094 a, 18-22. I,7,1097 a,15-24 ἐν ἀπάσῃ δὲ πράξει καὶ προαιρέσει τὸ τέλος τούτου

95. Ὁ βουλευόμενος παρομοιάζεται πρὸς τὸν ἀναλύοντα γεωμετρικὸν σχῆμα, Ἡ.Ν. III,3,1112 b,20-21.

96. Ἡ.Ν. III,3,1112 a,18 — 1113 a,14.

γὰρ ἕνεκα τὰ λοιπὰ πράττουσι πάντες. ὡστ' εἴ τι τῶν πρακτῶν ἀπάντων ἐστὶ τέλος, τοῦτ' ἂν εἴη τὸ πρακτὸν ἀγαθόν. VI,1,1138 b, 22-23 ἐστὶ τις σκοπὸς πρὸς δὲ ἀποβλέπων ὁ τὸν λόγον ἔχων ἐπιτείνει καὶ ἀνίησιν. Ἡ εὐδαιμονία εἶναι τέλειον καὶ αὐτάρκες τῶν πρακτῶν οὐσα τέλος⁹⁷. Τὰ λοιπὰ ἀγαθὰ εἶναι τέλος, ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν ἢ εἶναι προϋποθέσεις αὐτῆς ἢ συνεργὰ καὶ χρήσιμα⁹⁸. Ἡ εὐδαιμονία εἶναι ἀρχὴ καὶ χάριν αὐτῆς πάντα πράττονται⁹⁹. Τὸ τέλος ἀγαθὸν τίθεται ἀπλῶς ὡς ἐπιδιωκτέον καὶ δὲν εἶναι ἀντικείμενον τῆς προαιρέσεως ἢ τῆς βουλεύσεως, διότι δὲν ὑφίσταται στάδιον ἐκλογῆς μεταξὺ πλειόνων. Ὁ Ἄριστοτέλης νοεῖ τὴν πρᾶξιν ὡς μέσον ἐπιτεύξεως τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τὴν ἐπιχείρησιν αὐτῆς ὡς εἰς αὐτὸ τείνουσαν¹⁰⁰. Συνδέει οὗτος τὴν πρᾶξιν ἀρρήκτως πρὸς τὸ τέλος, ὥστε καίτοι τὸ τέλος δὲν εἶναι ἀντικείμενον τῆς προαιρέσεως, διότι ἤδη ἔχει τεθῆ, ὅμως ἡ προαίρεσις καὶ ἡ πρᾶξις ὑπηρετοῦν τοῦτο καὶ τελοῦν ἐν ἀπολύτῳ συναρτήσει, ὥστε μόνον ἡ πρᾶξις ἢ ἀναφερομένη πρὸς τὸ τέλος ἀγαθὸν εἶναι κατ' ἀρχὴν χαρακτηριστέα ἀγαθή. Διότι δὲ ἡ προαίρεσις ἀναφέρεται πρὸς τὸ τέλος, λέγεται ὅτι ἐξ αὐτῆς κρίνονται τὰ ἦθη, καὶ ἐκ τῆς προαιρέσεως τοῦ ἀγαθοῦ ἢ τοῦ κακοῦ κρίνεται ὁ ἄνθρωπος¹⁰¹. Ἀφ' ἐτέρου ἐκ τοῦ ὅτι τὸ μὲν ἀγαθὸν εἶναι ἐπιθυμητόν, βουλευτὸν τὸ τέλος, ἡ δὲ προαίρεσις ἔχει ὡς ἀντικείμενον τὴν εἰς αὐτὸ ἄγουσαν πρᾶξιν, προαιρετὰ τὰ πρὸς τὸ τέλος, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι τὸ τέλος ἀγαθὸν ὡς βουλευτὸν κεῖται ἐκτὸς τῆς γνώσεως, ἥτις ἐπὶ τοῦ πεδίου τῶν πρακτῶν εἶναι φρόνησις. Καὶ προγραμματικῶς τονίζεται ἐν Κεφ. 2 τοῦ Βιβλίου Ι, ὅτι τοῦ τέλους ἀγαθοῦ ἡ γνῶσις μεγάλην ἔχει ῥοπήν καὶ διὰ τῆς πλατωνικῆς εἰκόνας τοῦ τοξότου ἐκφράζεται, ὅτι τούτου ἔχοντες γνῶσιν καθιστάμεθα περισσότερον ἱκανοὶ νὰ ἐπιτύχωμεν διὰ τῶν πράξεων, αἵτινες κατευθύνονται πρὸς αὐτό¹⁰².

Οὕτω τὸ τέλος εἶναι οὐχὶ τῆς προαιρέσεως, ἀλλὰ τῆς βου-

97. Ἡ.Ν. I,7,1097 b,20-21.

98. Ἡ.Ν. I,9,1099 b,27-28.

99. Ἡ.Ν. I,12,1102 a,2-4.

100. Ἡ.Ν. I,2,1094 a,18-26.

101. Ἡ.Ν. III,2,1111 b,5-6, 1112 a,1-3.

102. Ἡ.Ν. I,2,1094 a,22-24.

λήσεως ἀντικείμενον καὶ ἐν Κεφ. 4 τοῦ Βιβλίου ΙΙΙ τῶν Ἠθικῶν Νικομαχείων τίθεται τὸ ζήτημα, ἀφοῦ ἡ βούλησις ἀφορᾷ εἰς τὸ τέλος, ἀφορᾷ εἰς τὸ τέλος ἀγαθόν ἢ τὸ φαινόμενον ἀγαθόν; Ἐὰν ἦτο βουλευτὸν τὸ ἀγαθόν, τότε δὲν θὰ ἦτο βουλευτὸν ὅπερ ἐξέλεξεν ὁ μὴ ὀρθῶς ἐκλέξας, διότι τοῦτο δὲν θὰ ἦτο ἀγαθόν. Ἐὰν ἀφ' ἐτέρου βουλευτὸν ἦτο τὸ φαινόμενον ἀγαθόν, τότε θὰ ἦτο βουλευτὸν ὅ,τι θὰ ἐφαίνετο εἰς ἕκαστον ἄνθρωπον ἀγαθόν, καὶ δὲν θὰ ὑπῆρχε φύσει βουλευτόν. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ διάφορα πράγματα θὰ ἐφαίνοντο ἀγαθὰ εἰς διαφόρους καὶ ἀκόμη καὶ ἀντίθετα πράγματα. Ἐὰν δὲ ταῦτα δὲν ἱκανοποιοῦν, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἀπλῶς μὲν καὶ κατ' ἀλήθειαν εἶναι βουλευτὸν τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ δι' ἕκαστον ἄνθρωπον τὸ φαινόμενον ἀγαθόν. Τεθέντος ὅτι τὸ τέλος τῆς πράξεως εἶναι τὸ ἀγαθόν ὁ Ἀριστοτέλης δέχεται, ὅτι βουλευτὸν τέλος εἶναι τὸ ἀγαθόν ἀπλῶς καὶ κατ' ἀλήθειαν. Πλὴν ἕκαστος πράττων ἐπιθυμεῖ ὅ,τι εἰς αὐτὸν φαίνεται ἀγαθόν. Τὸ δὲ πράγματι ἀγαθόν εἶναι βουλευτὸν ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ ἀνδρός, ὁ σπουδαῖος ἀνὴρ βούλεται τὸ κατ' ἀλήθειαν, ὁ δὲ φαῦλος τὸ τυχόν¹⁰³.

Ἡ ἀνάλυσις τοῦ σπουδαίου ἀνδρός πείθει, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης τὸν ὀρθὸν λόγον τῆς φρονήσεως ἀντιλαμβάνεται ὡς τὸν ἐν τῷ πράττειν γινώσκοντα καὶ θέτοντα τὸ τέλος ἀγαθόν¹⁰⁴. Ἐν ἑκάστοις τ' ἀληθῆς αὐτῷ φαίνεται, τὸ τ' ἀληθῆς ἐν ἑκάστοις ὁρᾷ¹⁰⁵ εἶναι φράσεις ἀποδίδουσαι τὴν λειτουργίαν τῆς φρονήσεως, ὡς αὕτη ἐν Κεφ. 7 καὶ 8 τοῦ Βιβλίου VI ἀναπτύσσεται. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ φρόνησις δὲν ἀρκεῖ μόνη, ὅπως ὀδηγῆ τὸν πράττοντα πρὸς τὸ τέλος ἀγαθόν, ἀνάγκη τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς, διότι τὸ τέλος ἀγαθόν εἰ μὴ τῷ ἀγαθῷ, οὐ φαίνεται¹⁰⁶, ἀδύνατον δὲ εἶναι νὰ εἶναί τις φρόνιμος, ἂν δὲν εἶναι ἀγαθός, καὶ ἀδύνατον νὰ εἶναι ἀγαθός ἄνευ φρονήσεως¹⁰⁷.

Ὅθεν ἡ ρῆσις ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ τὸν σκοπὸν ποιεῖ ὀρθὸν ἢ δὲ φρόνησις τὰ πρὸς τοῦτον συνδέεται πρὸς τὴν θέσιν, ὅτι ὁ ἀγα-

103. Ἡ.Ν. ΙΙΙ,4,1113 a,25-26.

104. Ὅρα ἀνωτέρω ΙΙ,2.

105. Ἡ.Ν. ΙΙΙ,4,1113 a,29-33.

106. Ἡ.Ν. VI,12,1144 a,29 — 1144 b,1.

107. Ἡ.Ν. VI,13,1144 h,30-32.

θὸς βούλεται τὸ τέλος ἀγαθόν, διότι οὗτος μόνον ὄρα τὸ ἀληθές τέλος, ἀγαθὸς δὲ ἀνὴρ εἶναι ὁ μετὰ φρονήσεως. Οὗτος ὄρα τὸ τέλος ἀγαθόν διὰ τῆς φρονήσεως, ἡ δὲ ἠθικὴ ἀρετὴ ἀσφαλίζει τὴν λειτουργίαν ταύτην τῆς φρονήσεως. Ἡ διάπλασις τοῦ χαρακτήρος, ἠθικὴ ἀρετὴ, εἶναι ἐγγύησις τῆς λειτουργίας τῆς φρονήσεως. Ἄλλ' ἡ γνώσις τοῦ τέλους ἀγαθοῦ καὶ ἡ θέσις αὐτοῦ εἶναι τῆς φρονήσεως ἔργον. Ἀρχὴ τῶν συλλογισμῶν τῶν πρακτῶν εἶναι τὸ τέλος καὶ τὸ ἄριστον¹⁰⁸, τὴν ἀρχὴν θέτει ἡ φρόνησις ὡς μείζονα πρότασιν τοῦ συλλογισμοῦ τῶν πρακτῶν. Ἀφ' ἑτέρου ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ ἀσφαλίζει τὴν φρόνησιν εἰς τὴν λειτουργίαν αὐτῆς καὶ τοῦτο σημαίνει ἡ ῥῆσις τὸν σκοπὸν ποιεῖ ὀρθόν. Ἀπαξ καὶ ἐτέθη τὸ τέλος ἀγαθόν, ὁ ὀρθὸς σκοπός, τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν ἄγοντα ἀντιλαμβάνεται ὁ Ἀριστοτέλης καθαρῶς διανοητικὴν λειτουργίαν ἢ λειτουργίαν ἧς τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ διανοητικόν, καὶ μόνη πλέον ἡ φρόνησις ρυθμίζει αὐτά, ὡς τοῦτο δηλοῖ ἡ ῥῆσις ἡ δὲ φρόνησις τὰ πρὸς τοῦτον.

4. Καὶ ἐρωτᾶται νῦν ποία ἡ σχέσις τῆς φρονήσεως πρὸς τὸν πρακτικὸν νοῦν ἐν τοῖς Ἠθικοῖς Νικομαχείοις; Ἀπαξ καὶ ἡ φρόνησις κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς θεωρίας τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ τῶν πρακτῶν, ὡς ἀναπτύσσεται αὕτη ἐν τοῖς Ἠθικοῖς Νικομαχείοις, ἀπέκτησεν ἰδιαιτέραν λειτουργίαν, ἣν εἶχεν ἄλλοτε ὁ νοῦς πρακτικός, εὐλογον εἶναι νὰ τίθεται τοιοῦτο ζήτημα. Ἐκ πλειόνων χωρίων προκύπτει, ὅτι ἡ φρόνησις εἶναι ὀρθὸς λόγος. Ὁ ὀρθὸς λόγος τῆς φρονήσεως, ὡς ἐλέχθη, γινώσκει ἀλλὰ δὲν εὕρισκει τὸ τέλος ἀγαθόν, ὅπερ εἶναι καθόλου καὶ οὐ ἔνεκα ἐν τοῖς πρακτοῖς. Τὸ τέλος ἀγαθόν εὕρισκεται διὰ τοῦ πρακτικοῦ νοῦ. Οὗτος νοεῖ ἐκ τῶν καθ' ἕκαστα τὰ καθόλου, ἅτινα εἶναι ἀρχαὶ τῶν πρακτῶν. Καὶ ἡ φρόνησις περαιτέρω διὰ τοῦ πρακτικοῦ συλλογισμοῦ βαίνει ἐκ τῶν καθόλου. Ὁ νοῦς πρακτικός δὲν θέτει τὸ τέλος ἐν τῷ πράττειν, δὲν θέτει τὸ τέλος ὡς σκοπὸν τῆς πράξεως, ἀλλὰ νοεῖ μόνον αὐτό. Ἡ φρόνησις γινώσκουσα τὸ τέλος θέτει αὐτὸ ὡς σκοπὸν τῆς πράξεως, καθ' ὅσον ἡ θέσις αὕτη εἶναι ἔλλογος λειτουργία. Ἀποφαίνεται δηλαδὴ ἡ φρόνησις περὶ τοῦ πρακτέου, λαμβάνουσα παρὰ τοῦ νοῦ τὸ τέλος ἀγαθόν. Τὶ εἶναι τέλος ἀγαθόν εἶναι τοῦ νοῦ λειτουργία,

108. Ἡ.Ν. VI,12,1144 a,31-33 ἐπειδὴ τοιόνδε τὸ τέλος καὶ τὸ ἄριστον.

εἶναι νόησις. Ἡ φρόνησις πορίζεται τὰς ἀρχὰς αὐτῆς ἀπὸ τοῦ πρακτικοῦ νοῦ καὶ ἐξ αὐτῶν βαίνει περαιτέρω ὡς ὁ λόγος.

Τὴν ἐν τοῖς πρακτοῖς λειτουργίαν τοῦ νοῦ καὶ τῆς φρονήσεως ἐκθέτει ὁ Ἀριστοτέλης ἐν Κεφ. 11 τοῦ Βιβλίου VI τῶν Ἠθικῶν Νικομαχείων, καὶ εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι ἀφοῦ τονίσῃ πᾶσαι γὰρ αἱ δυνάμεις αὐτῶν τῶν ἐσχάτων εἶσι καὶ τῶν καθ' ἕκαστον¹⁰⁹, χωρεῖ ἀκολούθως εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ νοῦ ἀπὸ τοῦ λόγου ἐν τοῖς πρακτοῖς¹¹⁰.

Ἐν Κεφ. 2 τοῦ Βιβλίου VI τῶν Ἠθικῶν Νικομαχείων τονίζεται, ὅτι τρία δὴ ἐστὶν ἐν τῇ ψυχῇ τὰ κύρια πράξεως καὶ ἀληθείας, αἴσθησις νοῦς ὄρεξις¹¹¹ καὶ ἀκολούθως τὸ βουλευτικὸν στοιχεῖον τῆς προαιρέσεως, ὅπερ εἶναι ὁ λόγος τῆς φρονήσεως (λόγος ἀληθείας), καλεῖται διάνοια καὶ ἀλήθεια πρακτικὴ, πρακτικὸν καὶ διανοητικόν. Ἀρχὴ τῆς πράξεως εἶναι ἡ προαίρεσις, ἀρχὴ τῆς προαιρέσεως εἶναι ὄρεξις καὶ λόγος ὁ ἐνεκά τινος. διὸ οὗτ' ἄνευ νοῦ καὶ διανοίας.....¹¹². Ἡ μετὰ τῆς διανοίας μνεία καὶ τοῦ νοῦ, δὲν δύναται νὰ ἔχη ἄλλην ἐξήγησιν, εἰμὴ τὴν διὰ τοῦ πρακτικοῦ νοῦ νόησιν τοῦ τέλους, οὗ ἕνεκα, περὶ οὗ κατόπιν ὁ λόγος ἢ ἡ διάνοια, δηλαδὴ ἡ φρόνησις λογίζεται.

109. VI,11,1143 a,28-29.

110. VI,11,1143 a,35 — 1143 b,5.

111. VI,2,1139 a,17-18.

112. VI,2,1139 a,31-34.